

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΙ ΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΖΩΗΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Πληθυσμὸς καὶ Κοινωνικαὶ Ὅμαδες.

1. Ἐν τοῖς προηγουμένοις καθωρίσαμεν τὴν Κοινωνιολογίαν ὡς ἐπιστήμην ἐξετάζουσαν τὰ φαινόμενα καὶ τὰς ἐνεργείας τῶν ὀργανωμένων κοινωνικῶν ὁμάδων.

Ἐπωφελές καὶ ἐνδιαφέρον ἐπομένως εἶναι νὰ γνωρίσωμεν ἐκτενέστερον τὰ εἶδη τῶν ὁμάδων τούτων, ἐξ ὧν συντίθεται ἡ Κοινωνία, καὶ ἀκολούθως νὰ ἐξετάσωμεν τὰ αἷτια καὶ τὰ κίνητρα τῆς ἐνεργείας αὐτῶν καὶ τῶν ἀποτελούντων αὐτὰς ἀτόμων.

Πρὶν ἢ ὅμως εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν ταύτην, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ γνωρίσωμεν τὸν πληθυσμόν, ἐξ οὗ αἱ ὁμάδες συνίστανται.

2. Πληθυσμὸς Ἀνθρωπίνων Κοινωνιῶν.

Ἡ γνῶσις τοῦ πληθυσμοῦ οὐ μόνον χώρας τινὸς ἢ κοινότητος, ἀλλὰ καὶ τῆς συνόλου ἀνθρωπότητος, εἶναι ἀπαραίτητος, διότι ὑπάρχει ἀμοιβαία σχέσις μεταξὺ τοῦ πληθυσμοῦ, τοῦ μεγέθους καὶ τῆς συνθέσεώς του εἰς ὁμάδας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς μορφῆς τοῦ πολιτισμοῦ του ἀφ' ἑτέρου. Ἡ σύνθεσις δὲ καὶ ἡ ποιότης (πνευματικὴ καὶ συναισθηματικὴ) τοῦ πληθυσμοῦ ἐκάστης κοινωνίας, εἶναι παράγων καὶ ἐρεθισμὸς τῆς δυναμικότητος καὶ δράσεως ἀτόμων καὶ ὁμάδων, τῆς διαγωγῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν εἰς ἐκάστην χώραν.

Εἰς τὰς κοινωνίας τῶν ἀγρίων ζώων τὸ μέγεθος τοῦ πληθυσμοῦ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐπιδράσεως βιολογικῶν παραγόντων καὶ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος· ἀναπτύσσεται δ' οὕτως ἄγῶν, καθ' ὃν ἐπιζῶσι τὰ ἰκανότερα τῶν ζώων. Ἐνῶ τούναντίον εἰς τὰς ἀνθρωπίνας κοινωνίας ὁ πολιτισμὸς παρεμβαίνει διακανονίζων διὰ τῶν ἐφευρέσεων, τῶν ὑπὲρ τῶν ἀδυνάτων συμπαθητικῶν ἐνεργειῶν καὶ φροντίδων τὸν ρυθμὸν καὶ τῶν γεννήσεων καὶ τῶν θανάτων. Ἐξ ἄλλου μικρὸς πληθυσμὸς τείνει νὰ ἐλαττώσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐιδικεύσεων καὶ ὁμάδων εἰς τὴν κοινωνίαν. Ἡ ἀναλογία ἐπίσης τῶν δύο φύλων καὶ τῶν ἀσθενῶν ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐκπολιτιστικῆς ἐπιδράσεως καὶ τῶν μορφῶν τῆς διαγωγῆς εἰς μίαν κοινωνίαν.

3. Πότε πληθυσμὸς τις αὐξάνεται καὶ πότε ἐλαττοῦται

Ὁ πληθυσμὸς χώρας τινὸς ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν τεχνικῶν μέσων τῆς παραγωγῆς τροφίμων καὶ τῶν ἄλλων πρὸς κατοικίαν καὶ ἔνδυσιν ἐφοδίων. Καὶ ἐλαττοῦται μὲν ἐκ μεταναστεύσεων ἢ ἐπιδημικῶν νύσεων, ἐλειογενῶν πυρρῶν,

φθίσεως, πνευμονικῶν νόσων, ἀμβλώσεων κ.λ.π., πλὴν αὐξάνεται ἐφ' ὅσον νέοι χῶροι ἐξημερώνονται καὶ γίνονται κατοικήσιμοι καὶ εὐφοροί, νέα μέσα καλλιέργειας ἐφευρίσκονται, τὸ ἐμπόριον διαδίδεται εὐρύτερον, τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς καὶ αἱ ἐφευρέσεις αὐξάνονται, ἡ δὲ ἀνάπτυξις τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης, ἡ βελτίωσις τῶν ὄρων τῆς ὑγιεινῆς, ἡ κοινωνικὴ πρόνοια ἐλαττώνει τὸ ποσοστὸν τῶν θανάτων. Ἡ μεγαλύτερα αὐξήσις παρατηρεῖται εἰς ὑπέρτατον βαθμὸν εἰς τὰς Ἡ. Π. τῆς Ἀμερικῆς, ἔνθα ὁ πληθυσμὸς ἐκ 3.000.000 πρὸ 150 ἐτῶν ἠύξθη εἰς 120.000.000 σήμερον, τὸ ὅποιον ὀφείλεται οὐ μόνον εἰς τὰς ἀνωτέρω αἰτίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μετανάστευσιν.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ προῆλθε καὶ ἐκ τοῦ ὡς κατωτέρω ἐμφαινόμενου μαγαλυτέρου ἀριθμοῦ τῶν γεννήσεων ἔναντι τῶν θανάτων, ὅσον καὶ ἐκ τῆς προσαρτήσεως ἀπελευθερωθεισῶν χωρῶν καὶ ἐκ τῆς μεταναστεύσεως ἐκ Μ. Ἀσίας τῷ 1922 ὑπὲρ τὸ ἓν ἑκατομμύριον προσφύγων.

Ἡ αὐξήσις ἢ μὴ τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τινα χώραν ἐμφαίνεται εἰς τὸν βαθμὸν τῶν γεννήσεων ἔναντι τῶν θανάτων. Οὕτως ἐν Ἀθήναις αἱ γεννήσεις ὑπερβαίνουν τοὺς θανάτους τῇ 18 Νοεμβρίου λ.χ. 1947, ὡς κατὰ τύχην εἰς τὰς ληξιαρχικὰς ἐγγραφὰς παρατηροῦμεν, αἱ γεννήσεις ἦσαν 51, ἐνῶ οἱ θάνατοι 39. Τῆς δ' Ἑλλάδος ὅλης κατὰ τὸ 1940 ὁ πληθυσμὸς ὑπελογίσθη εἰς 7.600.000, ὧν τὰ 5.000.000 ἦσαν ἐγγράμματοι, τὰ δὲ θήλεα κατὰ 50.215 ὑπερέβαινον τὰ ἄρρενα. Ἡύξθη δ' ὁ πληθυσμὸς οὗτος ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ 1.458.000 τῷ 1870 εἰς 1.679.000 τῷ 1880, εἰς 2.187.000 τῷ 1890, εἰς 2.434.000 τῷ 1900, εἰς 2.632.000 τῷ 1910, εἰς 4.814.000 τῷ 1920, εἰς 5.908.000 τῷ 1930 μὲ μέσην ἐτησίαν αὐξήσιν 1.42%. Τοῦ πληθυσμοῦ δὲ τούτου (κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1928) τὰ ἄτομα, τὰ ἄγοντα ἡλικίαν 0-14 ἐτῶν ἦσαν 1,990,000 τὰ δὲ ἄνω τῶν 65 ἦσαν 988,000.

Α. Ἡότε πληθυσμὸς τις εἶναι μεγαλύτερος ἢ μικρότερος τοῦ θένοντος.

Ἀπὸ πολλοῦ κατεδείχθη ὅτι τὸ κριτήριον τοῦ μεγέθους καὶ τῆς συνθέσεως κοινωνίας τινὸς δέον νὰ εἶναι ἐκεῖνο, καθ' ὃ τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα δὲν παρενθέτουσιν ἐμπόδια εἰς τὴν πλήρη δυνατὴν χρησιμοποίησιν τῶν φυσικῶν πηγῶν τοῦ πλοῦτου καὶ τὴν μεγίστην δυνατὴν ἀνάπτυξιν προσωπικῶν καὶ κοινωνικῶν σχέσεων εἰς ζητήματα τεχνικῶν καὶ ἰδανικῶν ἀξιῶν καὶ γενικῶς μορφωτικῆς συστήματος τῆς κοινωνίας ταύτης.

Β. Ἐκτετατομὴ τοῦ πληθυσμοῦ.

Τοῦ ὅλου κόσμου ὁ πληθυσμὸς ὑπολογίζεται σήμερον εἰς δύο δισεκατομμύρια καὶ 170 ἑκατομμύρια, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ 545 ἑκατομμύρια εἰς ἃ ἐξικνεῖτο τῷ 1650.

Ὁ πληθυσμὸς οὗτος τῆς γῆς κατὰ τὸ ἡμισυ κατοικεῖ ἐν Ἀσίᾳ ἰδίᾳ, ἐν Κίνᾳ καὶ Ἰνδίαις, ἐνῶ εἰς τὴν Ἀφρικὴν κατοικοῦσι μόνον 158 ἑκατομμύρια

καὶ ἐν Αὐστραλίᾳ ἕνεκα ἐλλείψεως ὕδατος μόλις 7 ἑκατομμύρια. Ἡ τοιαύτη κατανομή τοῦ πληθυσμοῦ ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ κλίματος, τῆς ποιότητος τοῦ ἐδάφους τῆς γῆς, τῆς θέσεως τῶν φυσικῶν πηγῶν, τοῦ πλούτου καὶ τῆς ὑπάρξεως ὕδατος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας καὶ τοῦ ὕλικου καὶ πνευματικῆς πολιτισμοῦ, προσέτι δὲ καὶ ἐκ τοῦ λιτοδιαίτου ἢ μὴ τῶν κατοίκων. Οὕτως αἱ μᾶλλον πυκνῶς κατοικημένα περιοχὰι τῆς Γῆς εἶναι ἡ Νοτιὰ Κίνα καὶ αἱ Ἰνδία, ἡ Εὐρώπη καὶ αἱ Ἀνατολικάι Ἡ. Π. τῆς Ἀμερικῆς.

Ἐκ τῶν κατοίκων τούτων τῆς γῆς 1.200.000.000 ἀνήκουσιν εἰς τὴν λευκὴν φυλὴν (κατὰ τινὰς προελθούσης ἐκ τῆς κίτρινης φυλῆς διὰ παραλλαγῆς), 125 ἑκατ. εἶναι αἰθιοπικῆς φυλῆς, τὰ δὲ λοιπὰ ἀνήκουσιν εἰς τὰς ἄλλας φυλάς. Ἐξαρτᾶται δ' ἡ διασπορὰ τοῦ πληθυσμοῦ ἐκ δύο παραγόντων, τῆς μεταναστεύσεως καὶ τῆς ἀναλογίας τῶν γεννήσεων πρὸς τοὺς θανάτους.

Ἡ ἀξίαν εἶναι δ' ὁ πληθυσμὸς ἀπὸ χρόνου εἰς χρόνον, ὡς ἡ ἀνωτέρω στατιστικὴ δεικνύει, ἐξίχθεις ἐκ 545 ἑκατομμυρίων κατὰ τὸ ἔτος 1650 εἰς 2170 ἑκατομμύρια τῷ 1940, εἰς διάστημα δηλ. περίπου 300 ἐτῶν.

Ἡ ἀλματικὴ αὕτη αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ ἤγαγε τὸν Θωμᾶν Μάλθον (1834) εἰς ἀπαισιόδοξους σκέψεις, καθ' ἃς ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ θαίνει κατὰ γεωμετρικὸν λόγον, ἐνῶ τὰ ἐφόδια εἰς τροφὰς δὲν συμβαδίζουσιν, ἀλλὰ θαίνουσι κατὰ ἀριθμητικὸν λόγον. Εἰς τοὺς ὑπολογισμοὺς του ὅμως τούτους ὁ Μάλθος δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐλάττωσιν τῶν γεννήσεων τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀρξαμένην, τὴν ἐξημέρωσιν χωρῶν χέρσων, τὴν ἐφεύρεσιν καὶ ἄλλων μέσων συντηρήσεως, ὡς ἡ χημικὴ παραγωγή τῶν τροφῶν. Πάντως τὸ μέγεθος τοῦ πληθυσμοῦ ἔχει σχέσιν καὶ πρὸς τὰς ἀξιώσεις καὶ τὰ κριτήρια τῆς ζωῆς, τοῦ Κινέζου τρώγοντος μόνον ὄρουσαν καὶ πληθυνομένου, τοῦ δὲ Ἀγγλοῦ ἔχοντος ἀπαιτήσεις πολὺ μεγαλυτέρας.

Ἀνεξαρτήτως ὅμως τούτων, τὸ ποσοστὸν τῶν θανάτων ἠλαττώθη κατὰ πολὺ, διότι διὰ τῆς προόδου τῆς Ἰατρικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς Κοινωνικῆς Προνοίας καὶ οἱ παιδικοὶ θάνατοι ἠλαττώθησαν καὶ ὁ μ.δ. τῆς ζωῆς ἐφθάσε τὸ 65 ἔτος ἐν Ἡ. Π. ἐνῶ ἐν Βουλγαρίᾳ τὸ ποσοστὸν τῶν θανάτων ἀπὸ 27% κατὰ τὸ 1888 ἐφθάσε τῷ 1938 εἰς 13%.

Οὕτω κατὰ στατιστικὰς ἐν Ἡ. Π. τῆς Ἀμερικῆς ὁ ἄρσεν Ἀμερικανὸς τῷ 1776 ἠλπιζε νὰ ζήσῃ κατὰ μ. ὄρον 35 ἔτη, τῷ 1865 39 ἔτη, κατὰ τὸ τέλος τῆς ἑκατονταετηρίδος 47 ἔτη, κατὰ τὸ 1920 55 ἔτη, τῷ 1930 59 ἔτη καὶ κατὰ τὸ 1948 ἠλπιζε νὰ ζήσῃ 63 ἔτη, σήμερον δ' ἀναμένει ἐν γεννώμενον τέκνον ἐν Ἀμερικῇ νὰ ζήσῃ 65 ἔτη. Αἱ δὲ γυναῖκες ἀκολουθοῦσαι τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ζῶσι 2-3 ἔτη μακρότερον.

Ἡ τοιαύτη ὅμως αὔξησις δὲν δύναται διαρκῶς νὰ χωρῆ, διότι ὁ θάνατος ὁ ἐκ διαφορῶν λόγων προερχόμενος εἶναι ἐπόμενον νὰ διαψεύσῃ τὰς ἐλπίδας ταύτας.

Ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιδιώσεως ὁ πληθυσμὸς, συντελοῦντος καὶ τοῦ πο-

λέμου, τείνει να αποτελεσθῆ κατά μείζονα λόγον ἐξ ὑπερηλίκων καὶ οὐχὶ ἐκ νέων, μὲ προβλήματα κοινωνικὰ νέα, τῆς συνταξιοδοτήσεως τῶν ἀνικάνων τούτων πρὸς ἐργασίαν, τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐνηλίκων κ.λ.π. ὥστε δεόν να ἀναμένεται ὅτι τὸ % τοῦ πληθυσμοῦ θὰ αὐξηθῆ ἐκ 2½% ὡς ἦτο τῷ 1890 εἰς 10% κατὰ τὸ 1970.

II 2. Φυλετικοὶ τύποι τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας.

Εἶναι δ' ὁ πληθυσμὸς τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας διάφορος κατὰ τόπους οὐ μόνον ἔνεκα τοῦ φύλου, ἀλλὰ καὶ τοῦ περιβάλλοντος καὶ κυρίως ἔνεκα τῶν διαφόρων φυλῶν.

Αἱ φυλαὶ αὗται διακρίνονται οὐ μόνον ἐκ ψυχικῶν ἰδιοτήτων, ἀλλὰ καὶ ἐκ σωματικῶν, ἐκ τοῦ χρώματος, τοῦ ἀναστήματος, τῆς κατασκευῆς τοῦ κρανίου, ἰδιαίτερος δ' ἐκ τῆς μορφῆς τῶν τριχῶν καὶ τοῦ ὄλου προσώπου.

Οὕτω παρὰ τὰς 5 κλασσικὰς φυλάς, διακρίνομεν 9 φυλετικούς τύπους ἀνθρώπων ἦτοι 1) τὸν Βόρειον 2) τὸν Ἀλπινικὸν καὶ 3) τὸν Μεσογειακὸν λευκὸν τύπον 4) τὸν Πολυνήσιον (μεῖγμα Μογγόλου λευκοῦ καὶ ὀλίγον κέγγρου) 5) τὸν Ἀσιατικὸν Μογγόλον (N. Κίνα) 6) τὸν Ἀμερικανὸν Μογγόλον (γνήσιον Ἰνδιᾶνον τῆς Ἀμερικῆς) 7) τὸν Νέγρον (Νεγροειδῆ τύπον κατοικοῦντα εἰς τὰ δάση τῆς Ἀφρικῆς) 8) τὸν Βουσμᾶνον τῆς Ἀφρικῆς (μεῖγμα Νεγρικοῦ καὶ Μογγολικοῦ τύπου) καὶ 9) τὸν Πρωτόγονον Αὐστραλιανὸν (βαθέας μέλανος χρώματος).

Ἐκ τῶν διαφόρων τούτων τύπων σύγκειται ὁ πληθυσμὸς τῶν οἰκούντων τὴν γῆν ἀνθρώπων, διαφερόντων οὐ μόνον φυσικῶς, ἀλλὰ καὶ πνευματικῶς. Εἶναι δὲ κατανεμημέναι αἱ φυλαὶ αὗται, αἱ μὲν λευκαὶ (εἰς ἃς περιλαμβάνονται καὶ οἱ σκοτεινοῦ χρώματος λαοὶ τῶν Ἰνδιῶν) εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Β. καὶ Ν. Ἀμερικὴν συμποσοῦμεναι εἰς 1.200 ἑκατομμύρια περίπου καὶ διη 500 ἑκατομ. εἰς τὴν Εὐρώπην, 200 ἑκατομ. εἰς Ἀμερικὴν καὶ Αὐστραλίαν οἱ δὲ ὑπόλοιποι εἰς Ἰνδίας, Μικρὰν Ἀσίαν καὶ Β. Ἀφρικὴν.

Οἱ Νέγροι, ὀλιγώτεροι ἐξ ὄλων τῶν φυλῶν, εἶναι εἰς τὴν Ἀφρικὴν, τὰς Μελανησίους νήσους, εἰς τινὰς περιοχὰς τῆς Ν. Ἀμερικῆς καὶ τὰς νήσους τοῦ Καριβείου Πελάγους. Αἱ δὲ μογγολικαὶ φυλαὶ εὐρίσκονται εἰς τὴν Ἀσίαν (ἐκτὸς τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας). Οἱ Ἐρυθρόδερμοι 20-25 ἑκατομμύρια, ζῶσιν εἰς τὴν Β. καὶ Ν. Ἀμερικὴν. Συγκεντρῶνται δ' οἱ πληθυσμοὶ οὗτοι εἰς ἔθνη καὶ Κράτη κεχωρισμένα ἀλλήλων, μὴ ἐπιτρέποντα τὴν ἐλευθέραν κίνησιν τῶν λαῶν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς ἄλλο, εἰ μὴ διὰ διαβατηρίων καὶ κατόπιν ἀδειῶν.

ΠΟΙΑΙ ΑΙ ΟΜΑΔΕΣ ΕΞ ὧΝ ΣΥΝΤΙΘΕΤΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ.

11. Ἐξετάσαντες προηγουμένως τὸ πᾶν τοῦ πληθυσμοῦ, τοὺς φυλετικούς τύπους, εἰς οὓς οὗτος διακρίνεται, τὴν κατανομὴν καὶ δυναμικότητα αὐτοῦ, ὡς ἴδωμεν τὰ εἶδη τῶν κοινωνικῶν ομάδων, ἐξ ὧν αὗτος συγκροτεῖται.

Ἴδου παραδείγματος χάριν ομάδες ἀνθρώπων, τὰς ὁποίας καθ' ἡμέραν δυνάμεθα νὰ συναντῶμεν. Ὅμαδες περιπατητῶν εἰς τὴν ἐξοχὴν, ὁμάς συγγενῶν ἐξ αἵματος ἀνθρώπων (οἰκογένεια), ὁμάς συνεργαζομένων εἰς τινὰ ἐπιχείρησιν (Ἐταιρεία), ὁμάς φίλων συνευωχουμένων, ὁμάς ἐν θεάτρῳ, ὁμάς ἐν γάμῳ, ἐν ἐκκλησίᾳ, ἐν κηδείᾳ, ἐν συνεδρίῳ, ἐν συμβουλίῳ διοικητικῷ Τραπεζῆς, ἐν συνελεύσει, ὁμάς βουλευτῶν ἐν τῇ Βουλῇ, ὁμάς στρατιωτικῶν, ὁμάς ἱερέων, ὁμάς διδασκάλων, ὁμάς μαθητῶν, ὁμάς ἀθλητῶν, ὁμάς κοιμουνιστῶν κ.λ.π. (1).

2. Ἡὼς καὶ ὁμάδες αὐταὶ συνετέθησαν.

Αἱ ὁμάδες προέρχονται, ἀναπτύσσονται καὶ μεταβάλλονται ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀποτελούντων αὐτὰς ἀνθρώπων. Διὰ τῆς ὁμαδικῆς δηλ. ζωῆς ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκει ἀσφάλειαν, κατέχει θέσιν, εὐρίσκει τοὺς φίλους του καὶ κτᾶται νέαν ἐκ τούτου ἐμπειρίαν, δύναται νὰ ἐπιζῇ καὶ ἀποδεχόμενος τὰ κριτήρια, τὰς παραδόσεις καὶ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν ὁμάδων, ὧν γίνεται μέλος, ζυμώνει τὴν προσωπικότητά του. Ἀντιθέτως ἄτομον μένον μεμονωμένον, εἶναι ἀνεπαρκὲς εἰς τὴν ζωὴν καὶ δὲν ἀπέχει πολὺ τῆς ζωόδου καταστάσεως. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς ἐλέγχθη ὅτι εἴμεθα προῖόν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων ἢ τῶν ὁμάδων, εἰς αἷς ἀνήκομεν καὶ ἀντιδρῶμεν, ὅπως καὶ αἱ ὁμάδες τὰς ὁποίας πάντοτε ἀντιπροσωπεύομεν εἶναι προῖόν ἡμῶν.

Ἄλλ' εἴνεκεν ἀνωτέρω ὁμάδες ὁμοίαι ἢ
 διαφέρουσιν ἀλλήλων;
 Ἡὼς ὅτε ὅσα ξενισμῶν αὐτῶν;

Ἡ μελέτη τῶν κοινωνικῶν φαινομένων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑπὸ διαφόρων κοινωνιολόγων ἀποδιδομένης εἰς τὰς ὁμάδας ἐννοίας καὶ τῶν μεθόδων ἐρεῦνης αὐτῶν, εἶναι σπουδαιότατη καὶ ἀποτελεῖ, ὡς εἶδομεν, ἴδιον κλάδον τῆς Κοινωνιολογίας, τὴν Κοινωνιογραφίαν τῶν ὁμάδων, ἣτις προῆλθεν ἐκ τῆς διαφόρου περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς Κοινωνιολογίας θεωρίας παρὰ τοῖς διαφόροις ἐρευνηταῖς.

Αἱ ὁμάδες δύνανται νὰ διακριθῶσιν ἀναλόγως τοῦ διαφέροντος καὶ τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐκάστη προτίθεται πρὸς ἐπίτευξιν, ἀναλόγως τῆς συνεχῆς τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὴν μελῶν, τῆς στενῆς προσωπικῆς ἐπαφῆς τῶν ἢ γειτνιασεως, ἀναλόγως τῆς διαρκείας καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ὀργανώσεως, ἢ τῆς συνθέσεως αὐτῶν, ἢ τέλος τῆς συγγενείας τῶν.

Οὕτως ὁ Gillins καὶ ἄλλοι διακρίνουσιν ὁμάδας μονίμους καὶ ἐφημέρους, ἐκουσίας καὶ ἀκουσίας, ὁμάδας συνδεομένας δι' αἵματος, ὁμάδας θεμε-

(1). *Προβ. καὶ Fauconnet P. Sociétés et faits Sociaux. Ἐν τῇ πραγματικῇ ταύτῃ ὁ συγγραφεὺς παραδέχεται δύο εἴδη κοινωνικῶν ὁμάδων, τὰς ἀνθρωπίνως σχηματιζομένας καὶ τὰς κατόπιν σκέψεως καὶ προσπαθείας. Ἰδοὺ αὖ καὶ ἐν Durkheim Les Règles de la methode Sociologique σ. 12.*

λιουμένας ἐπὶ συμβιωτικῶν χαρακτηριστικῶν ἐκ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, ἐν ᾧ ζῶσιν.

Ὁ Γερμανὸς Schalenbach διακρίνει τριῶν εἰδῶν ομάδας, ἢ γενικώτερον μορφάς, δι' ὧν οἱ ἄνθρωποι ἐπικοινωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους.

Αὗται εἶναι ἡ Κοινότης, ἡ Κοινωνία καὶ ὁ δεσμός (τ.ἔ. ἡ ομάδα, τῆς ὁποίας τὸ βασικὸν γνώρισμα ὀφείλεται εἰς σύμπτωσιν νοημάτων καὶ διαθέσεων, εἰς ἐσωτερικὸν ἐνθουσιασμόν). Οὕτως ἡ ἔταιρεία καὶ ἡ πολιτεία εἶναι ομάδες ἢ μορφαὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ἡ φιλία καὶ τὸ ἔθνος εἶναι μορφαὶ δεσμοῦ, ἡ οἰκογένεια ἢ ἡ πατρὶς εἶναι ομάδες ἢ μορφαὶ κοινωνικῆς ζωῆς.

Ὁ Znaniecki συνοψίζει εἰς τέσσαρας κατηγορίας τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ κοινωνικῇ βίῳ, τὴν τῶν κοινωνικῶν ἐνεργειῶν, τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, τῶν κοινωνικῶν προσώπων, τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων, καθορίζων τὴν ὁμάδα ὅχι ὡς «Κοινωνίαν» κατὰ τὴν παλαιὰν ἔννοιαν τοῦ ὄρου, ἀλλ' ὡς ἐν τῶν πολλῶν ἐκπολιτιστικῶν συστημάτων τὰ ὁποῖα δημιουργοῦν τὰ ἄτομα καὶ διατηροῦσι διὰ τῶν ἐνεργειῶν των. Οὕτως ὑπάρχουσι πολλαὶ χιλιάδες διαφόρων ὁμάδων εἰς τινὰ μεγάλην πόλιν ἀπὸ τῶν δημοτικῶν ὁμάδων, εἰς ἃς ὅλοι συμμετέχουν, μέχρι τῶν ὁμάδων τῶν μικρῶν οἰκογενειῶν.

Ἄλλοι δὲ τῶν κοινωνιολόγων ἄλλας θεωρίας περὶ τοῦ προβλήματος τῆς ὁμάδος προήγαγον, οἱ μὲν ἀναφερόμενοι εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ ὁμάδι, οἱ δὲ ἀποδεχόμενοι μυστικόν τινὰ δεσμόν συνδέοντα τὰ ἄτομα τῆς ὁμάδος. Οὕτως ἐκ τῶν νεωτέρων ἐν Γαλλίᾳ ὁ Maunier R. διακρίνει τὰς ὁμάδας εἰς τρεῖς κατηγορίας ἀναλόγως τοῦ γένους, τοῦ τόπου καὶ τῆς ἐνεργείας των. Ὁ G. Gurvit ἡ θεωρεῖ πάντα τύπον τῆς κοινωνίας ὡς μακρόκοσμον τῶν μορφῶν τῆς κοινωνικότητος ἢ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ δεσμῶν, τῶν μορφῶν ἐκάστης ὁμάδος ἐξαρτωμένων ἐκ τῆς γενικῆς κοινωνικῆς ἐπαφῆς καὶ τῆς θέσεως, ἣν κατέχει εἰς τὴν ὅλην κοινωνίαν.

Ἐν Γερμανίᾳ ὁ G. Simmel ἐστήριξε τὴν Κοινωνιολογίαν του εἰς τὰς μορφάς τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεπιδράσεως, τὰς ομάδας θεωρῶν ὡς συστήματα δυναμικῶν σχέσεων. Ἀντιθέτως ὁ Weber συγκεντρώνει τὴν προσοχὴν του οὐχὶ ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καθ' ἑαυτάς, ἀλλ' ἐπὶ τῶν συγκεκριμένων ἐκδηλώσεών των εἰς οἰκονομικάς, θρησκευτικάς, πολιτικάς καὶ ἄλλας ὀψεις τῆς κοινωνικῆς διαγωγῆς.

Ἐν Ἀμερικῇ ὁ Giddings τὴν ὁμάδα θεωρεῖ ὡς τὴν ἀφετηρίαν τῆς κοινωνιολογικῆς ἀναλύσεως, διδάσκων ὅτι εἰς τὸν κοινωνικὸν βίαν ἀμρότερα καὶ ἡ συνάθροισις καὶ ὁ σύνδεσμος εἶναι ἀπαραίτητα, καὶ τὴν οἰκογένειαν θεωρεῖ ὡς βασικὴν ἀπαρχὴν, ἐξ ἧς αἱ εὐρύτεραι ομάδες ἐξεπήγασαν. Οἱ δύο κύριοι τύποι τῆς ὁμάδος κατὰ τὸν Giddings εἶναι ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ δημοτικὸς, βασιζόμενοι ἀναλόγως ἐπὶ τῶν κυρίων δεσμῶν τοῦ αἵματος καὶ τῆς καθ' ἕξιν ἐπικοινωνίας, τῶν ἀμοιβαίων διαφερόντων καὶ τῆς συνεργασίας, τὴν «συνείδησιν τοῦ γέ-

νους» θεωρεῖ ὡς τὸν ἀντικειμενικὸν παράγοντα τῆς Κοινωνικῆς ὀργανώσεως.

Ὁ Ed. Ross θεωρεῖ ὅτι αἱ ἀνθρώπιναι ὁμάδες εἶναι συνήθως τὸ τελικὸν προῖόν τῶν Κοινωνικῶν λειτουργιῶν. Ἡ καθυπόταξις γεννᾷ νέας ὁμάδας, ἡ κοινωνικότης προπαρασκευάζει τὸν λαὸν πρὸς σύσφιγξιν μεγαλυτέρων δεσμών, ἡ προσαρμογὴ ἀπομακρύνει τὰ ἐμπόδια πρὸς σχηματισμὸν ὁμάδων ἢ καθιστᾷ τὰ μέλη των περισσότερον ἀρμονικὰ καὶ συνεργατικά, ἡ κατὰ κοινωνικὰ στρώματα διάκρισις γίνεται αἰτία τῆς διασπορᾶς τοῦ κοινωνικοῦ συναισθήματος μεταξύ τῶν μελῶν τῆς αὐτῆς κοινωνικῆς τάξεως, ἡ ἀντίθεσις τέλος γίνεται αἰτία τῆς παραμονῆς εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν, θέσιν ἢ κόμμα ἐκ συμπαθείας καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπικρατήσεως.

Ὁ A. Small ἐξ ἄλλου σαφέστερον καθορίζει τὴν ὁμάδα ὡς ἀριθμὸν προσώπων, ὧν αἱ σχέσεις μεταξύ των εἶναι ἀρκετὰ ἐπιβλητικά, ὥστε νὰ προκαλῶσι προσοχὴν.

Μέχρι τοῦ 1932 οἱ Ἀμερικανοὶ κοινωνιολόγοι διέκρινον κατὰ τὸν Eubank E. ἑπτὰ τύπους ταξινομήσεως τῶν ὁμάδων : 1) Ἐθνοανθρωπολογικὰς ὁμάδας, 2) Γενικὰς κοινωνικὰς ταξινομήσεις (οἰκογένειαν, γλωσσικὰς ὁμάδας, τοπικὰς, κοινότητας, συγκροτούμενας ὁμάδας κ.λ.π.), 3) Ταξινομήσεις βασιζομένας ἐπὶ βαθμίδων πολιτισμοῦ, 4) Ταξινομήσεις βασιζομένας ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν διαρρυθώσεων τῶν ὁμάδων, 5) Ταξινομήσεις βασιζομένας ἐπὶ τῆς λειτουργίας, ὡς ὁμάδας ἐξ αἵματος, θρησκευτικὰς, κοινωνικὰς, καὶ ὁμάδας κοινωνικῶν τάξεων, 6) Ὅμάδας βασιζομένας ἐπὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς Κοινωνικῆς ἐπαφῆς, καὶ 7) Ταξινομήσεις ἀναλόγως τοῦ δεσμοῦ των, ὅστις συγκρατεῖ τὰς ὁμάδας (ἀνεξαρτήτους, ἐξηρητημένας, αὐθορμήτους, προκαθορισμένας ὁμάδας κ.λ.π.).

Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους χρησιμοποίησις γίνεται πρὸς σπουδὴν τῶν ὁμάδων τῆς Κοινωνιομετρίας, δι' ἧς διὰ ποσοτικῶν μεθόδων μελετῶνται αἱ Κοινωνικαὶ ὁμάδες, ἢ αἱ εἰς ἐκάστην ὁμάδα λειτουργίαι λ.χ. τῆς φιλίας ἢ τις πρέπει νὰ ὑπάρχη εἰς τὰς ὁμάδας πολιτισμοῦ (ὁμάδας σχολείων, ἰδρυμάτων, χωρίων ἢ τῶν παιγνίων παιδῶν καὶ νέων) ἢ ὁ βαθμὸς τῆς ἀλληλεπιδράσεως τῶν μελῶν τῆς ὁμάδος.

Ἐξ ἄλλου ἄλλοι ἐπιστήμονες ὁ Sharin L. καὶ ἄλλοι ἄλλως διακρίνουσι τὰς ὁμάδας ἀναλόγως τοῦ τύπου τῆς διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐπαφῆς, τῆς συχνότητος τῆς ἐπαφῆς, τῆς συναισθηματικῆς ἐντάσεως, τῶν μέσων τῆς ἐπικοινωνίας, τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ σχέσεώς των.

Κατὰ τὸν Sighele καὶ τὸν Le Bon, οἱς ἀκολουθοῦμεν, αἱ ὁμάδες δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς ἑτερογενεῖς καὶ ὁμοιογενεῖς.

Αἱ ἑτερογενεῖς ὁμάδες δύνανται νὰ διακριθῶσιν α) εἰς ὁμάδας σχηματιζομένας κατὰ τύχην ἢ αὐθορμήτως (ὡς ἡ τῶν περιπατητῶν ἐν τινὶ ἐξοχίῳ, β) ὁμάδας συνεργουμένας ἕνεκα κοινοῦ σκοποῦ ἢ κοινοῦ ἐθίμου (ὡς ἡ ἐν τῷ

κίνηματογράφω, θεάτρῳ, ἐν γάμῳ κ.λ.π.), γ) ομάδας, ὧν τὰ μέλη εἶναι ἀμοιβαίως ὑπεύθυνα (ὡς ἡ ὁμάς τῶν ἐνόρκων ἐν τῷ δικαστηρίῳ).

Περὶ τῶν ομάδων τούτων ὁ Sighele λέγει : «αἱ ἑτερογενεῖς ομάδες ἀπαρτίζονται ἐξ ὅλου τοῦ κόσμου, ἐξ ἀτόμων, ὡς ὑμεῖς, ἐγώ, ἢ ὁ τυχὼν διαβατικής. Ἡ τύχη ἐνώνει τὰ ἄτομα ταῦτα φυσικῶς, ἢ δὲ περίστασις ψυχολογικῶς. Κανὲν δὲν γνωρίζει τὸ ἄλλο, εἶναι δὲ δυνατόν μετὰ τὴν συνάντησίν των νὰ μὴ ἐπανίδῃ τὸ ἐν τὸ ἕτερον ποτέ· εἶναι ομάδες ἐφήμεροι, τῆς στιγμῆς, διαβατικά».

Ἐκ τῶν τυχαίων τούτων ομάδων σχηματίζονται ἄλλαι ομάδες, ἑτερογενεῖς πάντοτε, ἔχουσαι ὅμως πᾶσαι τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐκ νέου, κατὰ περιόδους, ἀνασχηματισμοῦ των. Τὸ ἀκροατήριον λ.χ. μιᾶς διαλέξεως, ἢ ἡ ὁμάς ἐνὸς θεάτρου, τὰ μέλη μιᾶς κοινωνικῆς ἐορτῆς, ἀποτελοῦσιν ομάδα ἑτερογενῆ μὲν, ὁποσδήποτε ὅμως διάφορον τῆς τυχαίας τῶν περιπατητῶν. Τὰ μέλη τῆς ομάδος ταύτης γνωρίζονται ἐπ' ὀλίγον μεταξὺ των καὶ ἔχουσιν, ἂν μὴ κοινόν τινα σκοπὸν, τοῦλάχιστον κοινόν τι ἔθιμον, πάντως δέ, ὡς ὁ Le Bon ὀνομάζει αὐτάς, εἶναι ἀνὼνυμοι ὁμάδες, διότι δὲν ἐνέχουσι τὸν πυρῆνα τῆς ὀργάνωσης. Χωροῦντες περαιτέρω εὐρίσκομεν ομάδας ἑτερογενεῖς ἐπίσης, ἀλλ' οὐχὶ τέσον ἀνωνύμους, ὡς αἱ ομάδες τῶν ἐνόρκων τοῦ δικαστηρίου καὶ αἱ γενικαὶ συνελεύσεις ἐταιρειῶν ἢ ἰδρυμάτων. Αἱ ομάδες αὗται δοκιμάζουν νέον τι συναίσθημα, τὸ τῆς εὐθύνης, ἄγνωστον εἰς τὰς ἀνωνύμους ομάδας, ὅπερ δίδει εἰς τὰς ἐνεργείας των νέας κατευθύνσεις. Αἱ ὁμοιογενεῖς ομάδες διακρίνονται εἰς τὰ ἑξῆς εἶδη ἢ τύπους: α) τὰ κόμματα, β) τὰ ἐπαγγελματικὰ σωματεῖα, τὰ συνδικᾶτα καὶ τοὺς συνεταιρισμούς, γ) τὰς κοινωνικὰς τάξεις καὶ δ) τὸ κράτος, περιλαμβάνον ἐν αὐτῷ κεχωρισμένας ομάδας, τὴν κοινότητα καὶ τὴν οἰκογένειαν, τὰς δύο πρωτογόνους κοινωνικὰς ομάδας.

Ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, αἱ νεώτεραι καὶ προηγμένα κοινωνία χαρακτηρίζονται ὑπὸ ἐξαιρετικῆς διαφοροποιήσεως τῶν λειτουργιῶν καὶ τῆς ὑπάρξεως σχεδὸν ἴσων διακεκριμένων τρόπων ὀργανώσεως αὐτῶν. Τινὲς τῶν ὀργανώσεων τούτων ἔχουσι χαρακτηῖρα ἐν μέρει οικονομικόν, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ πνευματικόν, ὡς ἡ οἰκογένεια καὶ τὸ κράτος, ἐνῶ ἄλλαι ἔχουσι τοῦναντίον χαρακτηῖρα καθαρῶς οικονομικόν. Τοιαῦτα δ' εἶναι τὰ ἐπαγγελματικὰ σωματεῖα, τὰ συνδικᾶτα, οἱ συνεταιρισμοὶ κ.ἄ. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἔχομεν ομάδας διαρκούσας ἐπ' ὀλίγον χρόνον, ἐφήμερους, καὶ ομάδας πολλῶν ἐτῶν διαρκείας, τὰς ὀργανωμένας ομάδας, τὰ κοινωνικὰ ἰδρύματα κ.λ.π.

Εἰς τὰς ἐφήμερους ομάδας δύνανται νὰ καταταγῶσι τὸ «πλήθος», τὸ «ἀκροατήριον», ὁ «ὄχλος»· ἐνῶ εἰς τὰς διαρκεῖς ὀργανωμένας ομάδας δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν τὰ «κόμματα», τὰ διάφορα «σωματεῖα» καὶ τὰς «ἐταιρείας», τοὺς «συνεταιρισμούς», τὰ «συνδικᾶτα», τὰς «κοινωνικὰς τάξεις», τὴν «κοινότητα», τὴν «οἰκογένειαν», τὸ «κράτος» κ.λ.π. Ὡσαύτως ἀναλόγως τοῦ διαφέροντος καὶ τῆς εἰδικῆς ἀσχολίας των ἔχομεν διαφόρους ομάδας, «οἰκονομικὰς», «ἐθροσκευτικὰς», «ἐκπαιδευτικὰς» κ.λ.π. Περὶ τῶν ομάδων τούτων ἀνάγκη νὰ πραγματευθῶμεν ἐφεξῆς.

ΑΙ ΕΦΗΜΕΡΟΙ ΟΜΑΔΕΣ.

Αἱ ἐφήμεροι ομάδες δὲν ἔχουσι ὁμοιογένειαν, εἶναι ἑτερογενεῖς. Ταῦται δὲ εἶναι, ὡς εἶπομεν: τὸ πλῆθος, ὁ ὄχλος, τὸ ἀκροατήριον.

1. Τὸ πλῆθος.

Τὸ πλῆθος, (Crowd), τὸ συγκεντρωμένον λ.χ. εἰς ἀγῶνά τινα μεταξὺ δύο ἀθλητικῶν ομάδων, ἢ εἰς τινα θρησκευτικὴν πανήγυριν, ἢ εἰς τινα πολιτικὴν συγκέντρωσιν, εἶναι ὁμάς καθοδηγουμένη καὶ ἐλαυνομένη ὑπὸ τοῦ συναισθήματος, τῶν ἀψιθυμιῶν καὶ τῆς περιεργείας, μετὰ τὴν παρέλευσιν τῶν ὁποίων διαλύεται εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη. Πρὸς σχηματισμὸν δηλαδὴ ἑνὸς πλήθους ἀπαιτεῖται ἡ ἐμφάνισις γεγονότος τινὸς ἀξιοπεριέργου καὶ ἐλκύοντος τὴν προσοχὴν καὶ τὸ διαφέρον τῶν ἀνθρώπων. Ἀπασχολούμενον οὕτως ἕν ἄτομον μετὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο καὶ διεγειρόμενον ἐκ τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ, χάνει μέρος τῆς αὐτοκυριαρχίας του καὶ διέπεται ὑπὸ τοῦ διεγείροντος ἀντικειμένου, ὅπερ κεντρίζει εἰς αὐτὸ ὁρμὰς καὶ συναισθήματα, ἐγκαθιστᾷ μίαν κατάστασιν ἐντάσεως, ἣτις τὸ ὠθεῖ εἰς ὄρασιν. Οὕτως ὄλοι οἱ ἐν τῷ πλήθει ἄνθρωποι λαμβάνουσι τὴν στάσιν καὶ διάθεσιν πρὸς ἐνέργειαν. Βλέπομεν δηλαδὴ, ὅτι ὁ εἰς ὁμιλεῖ πρὸς τὸν ἄλλον, κινῶν ἢ μὴ τὰς χεῖρας του. Ἐκ τούτου μεγαθύνεται ἡ ἐντασις καὶ ὄλοι ὁμοῦ εἶναι ἔτοιμοι πρὸς ὁμόθυμον ἀπὸ κοινοῦ ἐνέργειαν καὶ δὲν χρειάζεται ἡ ἢ φωνὴ ἑνὸς ἀρχηγοῦ, ἕν σύνθημα πρὸς ἐκκίνησιν καὶ ἐνέργειαν κατὰ τὴν ὑποβαλλομένην ἰδέαν, ἣν πάντες ὁμοίως μιμοῦνται.

Κατὰ ταῦτα οἱ ψυχολογικοὶ παράγοντες τῆς ἐνεργείας τοῦ πλήθους κυρίως εἶναι δύο: ἡ μίμησις καὶ ἡ ὑποβολή, ἣτις συνεργεῖ συνήθως μετὰ τῆς μιμήσεως.

Ἡ ὑποβολὴ ἐνεργεῖ, ὡς περαιτέρω εὐρύτερον πραγματευόμεθα, ὅταν ἄτομον εἰσάγη ἰδέαν τινά, πίστιν ἢ ἐνέργειαν εἰς ἄλλο, χωρὶς τοῦτο νὰ χρησιμοποιῇ τὸ λογικόν του. Ἐξαρτᾶται δ' ἡ ὑποβολιμότης ἐκ τῆς ἡλικίας, τοῦ φύλου, τῆς εὐφυΐας, τῆς προσωπικότητος, τῆς ἀβουλησίας καὶ ἄλλων φυσιολογικῶν ὄρων, τῆς κοπώσεως, τῆς ἀϋπνίας, τῆς μεγάλης πείνης, τῆς νευρικότητος, τῆς ἐπιδράσεως ὀρισμένων ναρκωτικῶν καὶ ὑπὸ ἐξαιρετικῶν ὄρων, ὡς ἡ χρῆσις χρωμάτων καὶ φωτὸς ἐντατικοῦ, τῆς ἐπαναλήψεως στερεοτύπων ἐκκλήσεων καὶ τοῦ ποιοῦ τῆς φωνῆς τοῦ ὑποβάλλοντος.

Τῶν στοιχείων τούτων πάντων ποιοῦνται χρῆσιν ἰδιαιτέρως οἱ βουλόμενοι ἐκ τῶν ἀνακριτῶν τυραννικῶς ν' ἀποσπάσουν ὁμολογίας δῆθεν ἐνόχων ἀντιπάλων, ὑποβάλλοντες αὐτοὺς εἰς διαρκεῖς, ἐπαναλαμβανομένας καὶ ἐξαντλητικὰς τοιαύτας ἀνακρίσεις.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι ὁμάς τις ἀποβαίνει πλῆθος, μόνον ὅταν ἀποκαθίσταται σχέσις τις μεταξὺ τῶν ἀτόμων του, ἣτις προϋποθέτει τὴν ὑπαρξιν ἀμοιβαίας ἐνεργείας, ὥστε ἕκαστον μέλος τῆς ομάδος ν' ἀντιδρᾷ ἀμέ-

σως, αὐθορμήτως καὶ συμπαθητικῶς εἰς τὰ συναισθήματα καὶ τὰς διαθέσεις ἄλλου τινὸς μέλους. Ἐκ τῆς τοιαύτης αὐθορμῆτος ἐπερχομένης ἀμοιβαίας συμπαθείας, αἱ κωλύσεις, αἴτινες θὰ προεφύλαττον τὴν ἀπομόνωσιν καὶ τὴν αὐτοσυνειδησίαν τῶν ἀτόμων, χαλαροῦνται ἢ καταθροῦνται.

Ἐπὶ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ἕκαστον ἄτομον, ὅπερ ἀντανακλᾷ ἐν τῇ συνειδήσει του τὰ συναισθήματα καὶ τὰς συγκινήσεις τῶν ἄλλων ὄλων, τείνει ταυτοχρόνως νὰ μεταστρέψῃ τὰ συναισθήματα καὶ ἀψιθυμίας ταύτας. Ἀποτέλεσμα τούτου εἶναι ἡ παραγωγή ἐντεταμένης καὶ σχετικῶς ἀπροσώπου συνειδητῆς καταστάσεως, εἰς ἣν ὅλοι φαίνονται ὅτι συμβάλλουσι, πλὴν αὕτη εἶναι σχετικῶς ἀνεξάρτητος ἕκαστου.

Ἐκ τῆς ὁμαδικῆς ταύτης συνειδήσεως ἡ αὐτοκυριαρχία χαλαροῦται καὶ μεταφέρεται εἰς τὴν ὁμάδα ἢ τὸν ἀρχηγόν, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ ἄτομον ὑπακούει τυφλῶς.

Ὡστε καὶ εἰς τὸ πλῆθος διακρίνομεν : 1) κατάστασιν ἐξαρτήσεως ἢ σχέσεως μεταξὺ τῶν μελῶν, βαθμὸν ἐρεθιστικῆς μεταδόσεως καὶ θερμῆς ὑποβολιμότητος.

2) Βαθμὸν τινα διανοητικῆς μονώσεως, προερχομένης ἐκ τῆς σχέσεως καὶ τῆς συμπαθητικῆς ἀντιδράσεως τῶν μελῶν τῆς ὁμάδος.

3) Συγκέντρωσιν τῆς προσοχῆς εἰς τινα σκοπόν.

4) Ὁμαδικὴν συνείδησιν τῶν συναισθημάτων καὶ ἰδεῶν τοῦ πλήθους.

Τὰ ἐνεργητικὰ πλήθη δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς ἐπιθετικά, μετὰ λύσεως δρῶντα πλήθη, ὡς εἰς τινα ἐπιδρομὴν ἢ ἐπανάστασιν, καὶ τὰ εἰς φυγὴν τρεπόμενα πλήθη, ὡς στρατιῶται ἐν πανικῷ ἢ θεαταὶ καιομένου κινηματογράφου. Ἐπόδειγμα τοιαύτης ὁμάδος εἶναι ὁ ἐν διεγέρσει ὄχλος.

2. Ὁ ὄχλος.

Ὁ ὄχλος (Mob) εἶναι ὁμάς, ἥτις, ἐν διεγέρσει τοῦ θυμικοῦ τῆς διατελουῦσα, ἀγωνίζεται πρὸς ἐπιτέλεσιν σκοποῦ τινος, ὅστις κατὰ τὴν κρίσιν αὐτῆς εἶναι δίκαιος. Ἐν τῇ ἐπιδιώξει ὅμως τοῦ σκοποῦ τούτου πάντοτε ἐκτὸς ἑαυτοῦ ὢν ὁ ὄχλος, χρησιμοποιεῖ μέσα φθορᾶς βίαια, παράνομα καὶ κοινωνικῶς ἐπιβλαβῆ.

Ἐξωργισμένα πλήθη εἶναι γνωστόν, ὅτι εἶναι ἱκανά, ὄχι μόνον ἐν πολέμῳ ἀλλὰ καὶ ἐν εἰρήνῃ, νὰ διαπράξωσι τὰ μᾶλλον ἀπάνθρωπα ἔργα. Ὅρα καὶ νόμον Lynch ἐν Ἀμερικῇ, Ἰουδαϊκὸν ὄχλον ζητοῦντα τὴν Σταύρωσιν τοῦ Σωτῆρος ἢ διεγυγερμένον ὄχλον ὑπὸ κομμουνιστῶν κατόπιν διασπορᾶς συκοφαντικῆς ἰδέας κατ' ἀθώου, ἀλλ' ἀντιδραστικοῦ εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν ἀνθρώπου. Τὸ πλῆθος δηλαδὴ δύναται νὰ ἄγεται καὶ νὰ φέρεται ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου τῶν ἰδεῶν, αἴτινες τῷ ὑπεβλήθησαν εἴτε εἰς ἐπιτέλεσιν ὑπερτάτων καὶ εὐγενεστάτων πράξεων, εἴτε εἰς ἔκφρασιν τῶν πλέον βαρβαρικῶν καὶ ταπεινοτάτων ἐνστίκτων.

Ἡ σημασία τῆς ὑποβολῆς ἐν τῇ δράσει τοῦ πλήθους.

Εἰς τὰς περιστάσεις δηλαδή αὐτὰς τὸ πλήθος ἐνεργεῖ ἀσυνειδήτως, ὠθοῦμενον ὑπὸ ἀμοιβαίας τῶν ἐξεγερμένων μελῶν τοῦ ὑποβολῆς, ἥτις οὕτως ἐκδηλουμένη, δὲν ἰσοῦται μόνον πρὸς τὸ ἄθροισμα τῶν ὑποβαλλόντων, ἀλλὰ πρὸς κάτι περισσότερον, ἐπιφέρουσα «σύγχυσιν φρενῶν», κατάπαυσιν πάσης λογικῆς σκέψεως, ἀμίλλαν καὶ μίμησιν πρὸς ἐπιτέλεσιν τῆς μόνης κυριαρχούσης καὶ ὑποβαλλομένης, πλὴν κατ' οὐσίαν ἐπιτακτικῆς, ἰδέας.

Ἐνταῦθα δὲ παρατηρεῖται καὶ τι τὸ ἀξιοσημεῖωτον. Ὅπως δηλαδή εὐκόλως τὸ πλήθος ἐξεγείρεται εἰς τὴν διάπραξιν κοινοῦ ἐγκλήματος (Νόμος Lynch), ἀκόμη εὐκολώτερον ἐπιτρέπει εἰς ἑαυτὸ νὰ διασκορπισθῇ, καταλαμβανόμενον ὑπὸ πανικοῦ, εὐθύς ὡς ἰδέα τις ὑποβληθῇ καὶ γίνῃ ἀντικείμενον προσοχῆς καὶ μιμήσεως. Τότε πάλιν ἡ νοημοσύνη δὲν λειτουργεῖ, ἀλλ' ὁ αὐτοματισμὸς ἀποβαίνει ὁ κινῶν παράγων καὶ τὸ κινῶν εἰς ἐξάλλους πράξεις ἐλατήριον.

Ἡ τοιαύτη ὑποβολὴ διενεργεῖται ὡσαύτως καὶ μεταξὺ ἀτόμων καὶ ομάδων, ἅτινα εἶναι φυσικῶς χωρισμένα, μὴ δυνάμενα ὡς ἐκ τούτου νὰ συμπράττωσιν ὁμοῦ εἰς ἐκδηλώσεις μετὰ κινήσεων καὶ φωνῶν, ὡς συμβαίνει εἰς τὸν εἰς κύματα ἐκχυνόμενον καὶ μαινόμενον ὄχλον. Εἰς τὰ πρῶτα ἄτομα ἢ ὑποβολὴ γίνεται διὰ πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, διὰ τῶν περιοδικῶν, ἐφημερίδων, ραδιοφώνου, δι' ὧν μεταδίδονται κοιναὶ ἐντυπώσεις καὶ κοιναὶ κατευθύνσεις ἰδεῶν, κ.λ.π. Διὰ τῶν μέσων τούτων προπαρασκευάζονται τὰ θεμέλια, ἐφ' ὧν παρόμοια συναισθήματα καὶ διαθέσεις προπαγανδίζονται ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον διὰ τῆς ὑποβολῆς καὶ ἀνθυποβολῆς καὶ παρόμοιαι ἀποφάσεις διὰ τοὺς πολλοὺς ὠριμάζουσι. Διαφορὰ ὅμως ὑπάρχει σημαντικὴ μεταξὺ τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν διαθέσεων τοῦ μαινομένου πλήθους καὶ τῶν ἀτόμων ἢ ομάδων τούτων, ὅτι δηλ. ἡ ὑποβολὴ βαίνει ἐδῶ βραδέως καὶ ἄνευ ἐκρήξεων πάθους, πλὴν ἀσφαλῶς, σταθερῶς καὶ μονίμως, ἐνῶ εἰς τὸ πλήθος, πρὸς στιγμὴν, κατὰ τὴν διέγερσίν του, μέχρις οὗ τοῦτο διασκορπισθῇ.

Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα πλήρεις πεποιθήσεις καὶ γνῶμαι καὶ πίστεις σχηματίζονται εἰς τὰ ἄτομα καὶ τὸν λαόν, ἄνευ σκέψεως, κατὰ τυφλὴν μίμην, ἄνευ κριτικῆς τῶν γραφομένων ἢ κηρυσσομένων.

Τοῦτ' αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ εἰς πᾶσαν ομάδα καὶ ἔνωσιν ἀμοιβαία ὑφίσταται ὑποβολὴ μεταξὺ ἄρχοντος καὶ ἀρχομένου, μαθητοῦ καὶ διδασκάλου, οὐδεμία δὲ πρᾶξις, ἐγκλημα ἢ ἀγαθοεργία ὑπάρχει, ἥτις νὰ μὴ ἔχη ἄμεσον ἐπίδρασιν καὶ ὑποβολὴν εἰς τὰ ἄλλα μέλη τῆς ομάδος ἢ τῆς κοινωνίας.

Εἰς τὴν τοιαύτην δὲ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ομάδων ἀλληλεπίδρασιν καὶ ἐνέργειαν συντελεῖ τὰ μέγιστα καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ περιβάλλοντος, διότι ἄλλη δύναται νὰ εἶναι ἡ ἐνέργεια ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλη λ.χ. εἰς τοὺς βράχους τῆς Κρήτης ἢ τῆς Μάνης· συντελεῖ δ' ἐπίσης εἰς τοῦτο καὶ ὁ ἱκανὸς ἠγέτης.

14. Ἡ σημασία τῶν ἡγετῶν.

Εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ πλήθους δὲν συντελεῖ μόνον ἡ μίμησις καὶ ἡ ὑποβολή, ἀλλὰ καὶ ὁ ἡ γέ τ η ς. Οἱ ἄνθρωποι φύσει εἶναι πλασμένοι εἴτε νὰ ὀδηγῶσιν ἄλλους, εἴτε νὰ ἔπονται καὶ ἀκολουθῶσι τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὴν ἀρχὴν ἢ τὴν ἡγεσίαν, διότι οὗτοι, ὅταν εἶναι ἱκανοί, ἐνσαρκώνουν εἰς τὸ πρόσωπόν των τὰ συναισθήματα καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πλήθους, τυφλῶς πιστεύοντος εἰς τὸ μέγα δαιμόνιόν των (πρβ. Κολοκοτρώνην, Jeanne d'Arc, Μωάμεθ, Μ. Πέτρον, Ναπολέοντα, Χίτλερ). Ὡς ἐκ τούτου παρέχουσιν ἴδια ἐρεθίσματα καὶ ἐναύσματα εἰς τὴν εὐφλεκτον ὕλην τοῦ ἐτοίμου πρὸς δράσιν πλήθους. Καὶ τοῦτο, διότι ὁ ἱκανὸς ἡγέτης 1) συγκεντρώνει τὴν προσοχὴν καὶ τὸ διαφέρον τοῦ πλήθους εἰς ἓν σημεῖον, οὕτως ὥστε αὕτη νὰ μὴ διαχέεται καὶ διασκορπίζεται.

2) Δίδει ἔκφρασιν εἰς τὰς ἀκαθορίστους διαθέσεις καὶ συναισθήματα τοῦ πλήθους καὶ δίδει τὰ αὐτὰ συνθήματα καὶ σύμβολα, ἅτινα ἐπαναλαμβανόμενα καὶ διασπειρόμενα χρησιμεύουν βραδύτερον ὡς νέα ἐρεθίσματα πρὸς ἐνέργειαν.

3) Χρησιμοποιεῖ παραδόσεις καὶ μύθους καὶ γεγονότα, ἅτινα μεγαλοποιεῖ διεγείρων οὕτω τὰς ἀμηθυμίας τοῦ πλήθους, ἐπαναφέρον εἰς τὴν ζωὴν παλαιὰ μίση καὶ φόβους καὶ πρωτογόνους ὀρμᾶς.

4) Προσανατολίζει τὸ πλήθος εἰς τὸν τρόπον τῆς δράσεως, ἂν θὰ χρησιμοποιήσῃ δηλ. τοῦτο δαρμόν, πυρκαϊάν, ἀγχόνην, ἢ ἄλλο μέσον καὶ

5) ἐνισχύει τὴν ἐπιθετικότητα τοῦ πλήθους ἢ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἢ δι' ἄλλου τινός, παρωθῶν αὐτὸ εἰς ἐνέργειαν μὲ φράσεις ὡς «ἀπάνω τους», «τί τοὺς φυλάτε», «ἐμπρός! Θάνατος εἰς τοὺς. . . . κ.λ.π.». Σημειωτέον ὅμως ὅτι τὰ ἐπιθετικὰ πλήθη κινοῦνται ὄχι μόνον ὑπὸ τῶν πρωτογόνων ὀρμῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀσυνειδήτως ἐλαυνομένων τάσεων τῆς ὁμαδικῆς δράσεως τῶν ἀτόμων, ἔνεκα τῆς ὁποίας τὸ ἄτομον λησμονεῖ καὶ ἀρχὰς καὶ ἠθικὴν καὶ ἐκτρέπεται πολλάκις εἰς πράξεις δι' ἃς ἐν νηφαλίῳ μὲν καταστάσει θὰ ἠσχύνετο, κατὰ τὴν κοινὴν ὅμως μετὰ τοῦ ὄχλου ἐνέργειαν τὰς θεωρεῖ ὡς ὀρθὰς καὶ ἐπιβεβλημένας.

15. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἱκανοῦ ἡγέτου.

Ἴνα ἐπιτύχῃ ἡγέτης τις εἰς τὸ ἔργον του ὀφείλει νὰ ἔχῃ ἐξαιρητικὴν προσωπικότητα, ἐπιμονὴν εἰς τὴν κατεύθυνσιν τῶν γεγονότων καὶ ὀδηγίαν ὁμάδος ὁπαδῶν. Πρὸς τοῦτο ὁ ἱκανὸς ἡγέτης πρέπει νὰ ἔχῃ τὰ ἑξῆς προσόντα : 1) Ὡς κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητος, ἐξωτερικὴν παράστασιν, ἰσχυρὰν κρᾶσιν, χαρακτῆρα καὶ εὐφυΐαν. Ταῦτα δὲ πάλιν συνυφαίνονται μὲ κῦρ ο ς καὶ ἐπιβολὴν καὶ ἀντίληψιν καὶ γνῶσιν τοῦ ἔργου του. 2) Ἡ ἐπιτυχία του πάλιν προϋποθέτει τὴν ὑπαρξιν παρὰ τῷ λαῷ πρόβλημάτων (οἰκονομικῶν, κοινωνικῶν, πολιτικῶν), εἰς τὴν λύσιν τῶν ὁποίων

(Βλ. καὶ Γ. Σακελλαρίου Γενικὴ Ψυχολογία σ. 144 κ.έ.)

τὴν πρωτοβουλίαν λαμβάνει ὁ ἡγέτης, ὅπως ἡ φέρη ταύτην εἰς πέρας μόνος, ἢ ἀναθέσῃ εἰς ἄλλους ὑπευθύνους καὶ καταλλήλους ἐκτελεστάς.

16. Εἶδη ἡγετῶν.

Ἡγετῶν ἔχομεν διάφορα εἶδη ὡς εἶναι ὁ δ η μ α γ ω γ ὁ ς ἡγέτης, ὁ διεγείρων τὸ πλῆθος πρὸς ὁμαδικὴν ἐνέργειαν β) ὁ ἀναμορφωτῆς ἡγέτης, ὁ ἱκανὸς νὰ μεταδώσῃ τὰς ἰδέας του εἰς τὸν λαόν, ὡς οὗτος θὰ ἀσπασθῇ καὶ θὰ πραγματοποιήσῃ, γ) ὁ κρατικὸς (οἰκονομικός, ἐκπαιδευτικός, κληρικὸς) ἡγέτης, ὁ ἐπιχειρῶν τὴν ἀναδιοργάνωσιν καὶ ἀναμόρφωσιν τῶν λειτουργιῶν, εἰς ὡς ἔχει τεύχῃ ὑπὸ τῆς Πολιτείας καὶ δ) ὁ πολιτικὸς ἡγέτης, ὁ εὐφραδής, ὁ δεξιός, ὁ ἔχων ἐτοιμότητα πνεύματος νὰ ἀντικρούσῃ ἐν συζητήσει δημοσίᾳ τοὺς ἀντιφρονοῦντας, ὁ ἱκανὸς ἐπὶ πλέον νὰ κινή τὰ συναισθήματα τῶν ἀκροατῶν του, ὁ ἔχων τὸ πλεονέκτημα νὰ κατευθύνῃ τὰς ἀπείρους περιπλοκάς τοῦ ἐθνικοῦ βίου. Ὁ ἡγέτης οὗτος δὲν ἔχει ἀνάγκην μακροῦς ἀσκήσεως οὔτε πολυγνώσιας, ἀρκεῖ νὰ σκέπτεται ὅπως ὁ ἱκανὸς ποιμὴν τὸ ποίμνιόν του καὶ νὰ ὀδηγῇ τοῦτο, κρατῶν ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀπὸ αὐτοῦ, ὅτε θὰ ἀγαπᾶται καὶ θὰ τιμᾶται ἀναγνωριζόμενος ὡς εἰς τοῦ ποιμνίου του, μεμεγεθυμένος βεβαίως μὲ ἔκφρασιν ἐπιβλητικὴν, πλὴν ἔχων σάρκα καὶ ὄστᾱ, ὡς τὰ τοῦ ποιμνίου του(1).

17. Εἶδη ὁμαδικῆς ἐνεργείας.

Πῶς ἐκδηλοῦται ἡ ὁμαδικὴ ἐνέργεια εἰς τὰς ἀνωτέρω ὁμάδας;

Ἡ στοιχειωδεστάτη, ἢ καὶ τὸ πρῶτον ἐκδηλουμένη μορφή τῆς ἐνεργείας ὁμάδων συνδεομένων εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἀνησυχία, ὁ κοινωνικὸς ἀναβρασμὸς.

Ἡ κοινωνικὴ αὕτη ἀνησυχία προέρχεται, ὅταν ἡ ἀτομικὴ ἀνησυχία μεταδίδεται ἀνακοινουμένη ἀπὸ ἐνὸς προσώπου εἰς ἄλλο καὶ ἀπὸ αὐτοῦ εἰς ἄλλο, ἐπανέρχεται δὲ κυκλικῶς εἰς τὸ πρῶτον καὶ οὕτω παρέχει κυκλικὴν ἀντίδρασιν, ἥτις μεταβάλλεται εἰς κοινὴν ἀνησυχίαν καὶ ἐκδήλωσιν.

Ἐγκεῖται δὲ ἡ σημασία τῆς κοινωνικῆς ἀνησυχίας εἰς τὴν διακοπὴν τοῦ καθιστηκότος ρυθμοῦ τῆς ζωῆς, τῆς «ρουτίνας» ὡς ἄλλως λέγομεν, ἐξ ἧς διακοπῆς παρασκευάζεται νέα ὁμαδικὴ ἐνέργεια.

Ἡ τοιαύτη ἀνησυχία τοῦ κοινοῦ εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς νεωτέρας διαρρυθμίσεως τῆς ζωῆς, καὶ τοῦτο, διότι ὡς ὀρθῶς ὁ Sumner λέγει, ἡ πρωτόγονος κοινωνία ἦτο διεσκορπισμένη εἰς μικρὰς ὁμάδας καθ' ὅλην τὴν χώραν, τοῦ μεγέθους τῆς ὁμάδος καθοριζομένου ἐκ τῶν ὄρων τοῦ ἀγῶνος πρὸς ζωὴν, πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ὁποίων ἐγένετο καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ὁργάνωσις ἐκάστης ὁμάδος.

Ἡ σημερινὴ ὁμως κοινωνία εἰς ὅλα τὰ κατορημένα μέρη τῆς γῆς δὲν

(1). Βλ. Sutherland and Woodward — Introductory Sociology, Hppincott Co, 1937.

είναι διεσπαρμένη, αλλά κοινήν έκασταχοῦ ἔχει μόρφωσιν, καὶ ἀποβαίνει ὀλίγον ὁμοειδῆς κοινωνία, περιλαμβάνουσα ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς τὸν πληθυσμὸν τῆς γῆς, ὅστις τόσον στενῶς σήμερον συνδέεται.

Ἄλλὰ πῶς εἶναι δύνατὴ ἢ πρόληψις τοῦ σχηματισμοῦ ἐνὸς ὄχλου ἢ πῶς οὗτος, ἀπαξ σχηματισθεὶς, δύναται νὰ διαλυθῆ; Πρὸς τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ κατευθυνθῆ ἐκ νέου ἢ προσοχῆ ἀλλαχοῦ, εἰς σημεῖον π.χ. κινουῦν εἰς πανικὸν ἢ διαφέρον περισσότερον ἢ διεγείρον συζήτησιν καὶ ἀντιρρήσεις, ὥστε νὰ μὴ συγκεντρώνεται ὁμαδικῶς εἰς ἓν ἀντικείμενον ὅποτε θὰ ἔχωμεν ὁμάδας ἢ συγκέντρωσιν ἀτόμων, ἀντὶ ἐνὸς ὄχλου ἠνωμένου στενῶς.

ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους ἐν ὀλόκληρον ἔθνος δύναται νὰ διεγερθῆ εἰς κατάστασιν μαινομένου ὄχλου, ἂν ὅλοι ἄνευ ἀντιρρήσεως ἐνδιαφεροῦντο διὰ τινὰ σκοπὸν, ὅστις νὰ διεγείρη πρὸς δραῖσιν, ἰδίᾳ δὲ πατριωτικῆν.

8. Τὸ ἀκροατήριον

Τὸ ἀκροατήριον εἶναι πλῆθος διακυβερνώμενον ὑπὸ κανονισμῶν καὶ ὅρων εἰς κώδικας ἐντεθειμένων. Τὰ ἀκροατήρια σχηματίζονται πρὸς τινὰ καθωρισμένον ὁπωσδήποτε σκοπὸν κατὰ χρόνον καὶ τόπον. Κατ' αὐτὰ ἢ θέσις τῶν μελῶν δὲν εἶναι «ῶμου μὲ ῶμον», ὡς εἰς τὸ πλῆθος καὶ τὸν ὄχλον, ἀλλὰ προσώπου πρὸς πρόσωπον, ἀντικρούζου δηλαδὴ οἱ ἀκροαταὶ πάντοτε τὸν ὁμιλητήν.

Εἶδη ἀκροατηρίου : Συνήθως τὸ ἀκροατήριον ἀποτελεῖται ἐκ πλῆθους προσώπων, ἅτινα προσέχουν εἰς ὅ,τι λέγει καὶ πράττει ἐν ὁδηγοῦν πρόσωπον (Ρήτωρ, καθηγητής, διαφημιστής, μουσικός). Τὰ ἀκροατήρια δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς ἐνεργητικὰ, ἐὰν τὰ μέλη μετέχωσι τῆς συζητήσεως, ἢ παθητικὰ, ὅταν ἀκούωσι μόνον τοῦ ρήτορος.

Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀκροατηρίου εἶναι :

- α) ἔχει εἰδικὸν σκοπὸν.
- β) Συνέρχεται εἰς ὠρισμένον τόπον καὶ ἐν ὠρισμένῳ χρόνῳ.
- γ) ἔχει καθωρισμένον τρόπον συγκεντρώσεως καὶ ἀντιδράσεως.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τῆς συγκεντρώσεως ἐξαρτᾶται πλὴν ἄλλων καὶ ἐκ τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς διατάξεως τῶν μελῶν. Οὕτως εἰς αἴθουσαν, ὡς ἐν σχολείῳ, ἢ συλλόγῳ, ἢ θεάτρῳ, τὰ μέλη κάθηνται εἰς σειρὰς καὶ πτέρυγας καὶ κερκίδας μὲ βῆμα ὑψηλὸν ἔμπροσθέν των διὰ τὸν ἔχοντα κύρος καὶ ἐπιβολήν, ἐπομένως καὶ σεβασμὸν, ρήτορα. Οὕτως ἡ ἀπόστασις τῶν καθισμάτων καὶ ἡ μὴ ἐπαφὴ «ῶμου πρὸς ῶμον» ἐμποδίζει τὴν διέγερσιν τῶν ὁρμῶν καὶ ἀριθμυμιῶν τοῦ πλῆθους, ἢ ἀκουστικῆ εἶναι καλυτέρα, τάξις εὐκολώτερον ἐπιβάλλεται καὶ προσοχῆ μεγαλυτέρα πρὸς τὸν ρήτορα ἐξασφαλίζεται.

Σημασίαν ἔχει ἐπίσης τὸ μέγεθος τῆς αἰθούσης καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τοῦ ἀκροατηρίου. Οὕτως ἂν πρόκειται διαμαρτυρία τις νὰ γίνῃ, ἐπι-

τυγχάνει αὕτη περισσότερον, ἂν πλῆθος 200 ἀνθρώπων συνέλθῃ εἰς αἴθουσαν χωροῦσαν μόλις 150 ἢ εἰς αἴθουσαν χωροῦσαν 500 ἀνθρώπους. Ὡσαύτως σημασίαν ἔχει ὁ ἀερισμός, ὁ φωτισμός, τὸ εἶδος τῶν καθισμάτων καὶ τὸ εἶδος τῆς διακοσμῆσεως, ἡ ὑψηλὴ τοποθέτησις τῆς ἔδρας τοῦ ρήτορος, ὥστε παρὰ πάντων οὗτος ὁρατὸς νὰ εἶναι καὶ εὐχέρειαν καὶ ἐλευθερίαν εἰς κίνησιν καὶ ἔκφρασιν νὰ ἔχῃ, μακρῶν εὐρισκόμενος καὶ μὴ ἀπτόμενος τῶν ἀκροατῶν του.

Εἰς τὸ ἀκροατήριον τὸ δρῶν πρόσωπον κατὰ κανόνα εἶναι ὁ ὁμιλητής, τὸ ἀκροατήριον δ' ὅλον εἶναι ἀδρανές, καίτοι ἰδέαι τοῦ γεννῶνται καὶ συναισθήματα τοῦ ἐγείρονται, ἐκτὸς ἂν, ἐκ τούτων ὑπερδιεγειρόμενον, ἐπικροτῆ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ρήτορος, ἢ, εἰς ἄλλας περιπτώσεις, προσμειδιᾷ, ἢ κλαίῃ, ἢ ἐπιφωνῆ.

9. Ἡ Ψυχολογία τοῦ ἀκροατηρίου.

Ἡ ἀλληλεπίδρασις τοῦ ἀκροατηρίου καὶ τοῦ ὁμιλητοῦ διέπεται ὑπὸ ὠρισμένων ψυχολογικῶν λειτουργιῶν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Αἱ λειτουργίαι δ' αὗται ἀφορῶσιν οὐ μόνον τὸν ρήτορα καὶ τὸ ἀκροατήριον, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλη τοῦ ἀκροατηρίου μεταξὺ των.

Εἶναι δ' αἱ λειτουργίαι αὗται κατὰ τὸν Young : α) Προπαρασκευὴ καὶ προσέλκυσις τοῦ διαφέροντος τῶν ἀκροατῶν.

β) Εἰσαγωγή εἰς τὸ θέμα.

γ) Συγκράτησις τοῦ διαφέροντος.

δ) Ὑποβολὴ καὶ ἀποδοχὴ παρὰ τοῦ ἀκροατηρίου.

ε) Ἄμεσος δρᾶσις τοῦ ἀκροατηρίου, ὅταν εἶναι ἀνάγκη.

1. Πρὸς διέγερσιν τοῦ διαφέροντος, ἢ διαφήμισις τοῦ ρήτορος ἢ τοῦ θέματος διὰ τοῦ ραδιοφώνου, τοῦ τύπου, ἢ τοῦ κινηματογράφου καὶ ἢ ἀνακοίνωσις τοῦ σκοποῦ, εἶναι σπουδαῖα στοιχεῖα καὶ παράγοντες ἐπιτυχίας. Ἡ διαφήμισις αὕτη, σημειωτέον, ποικίλλει ἀναλόγως τοῦ ἔργου καὶ τοῦ τόπου τῆς ἐκτελέσεως αὐτοῦ, διάφορος οὖσα διὰ τὸ θέατρον, διάφορος δὲ διὰ τὴν ἐκκλησίαν, ἢ δι' ἓν κινηματογραφικὸν ἔργον καὶ διαφόρους διαθέσεις εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἐγγεννῶσα.

10. Συγκέντρωσις τῆς προσοχῆς τοῦ ἀκροατηρίου.

Ἡ ἀναγγελία τοῦ σκοποῦ τῆς συγκεντρώσεως ἐσχημάτισεν ἤδη προκαταβολικῶς προσδοκίας καὶ ἐλπίδας καὶ πόθους εἰς τὸ ἀκροατήριον. Δὲν ἀρκοῦν ὅμως ταῦτα διὰ τὴν συγκράτησιν τοῦ διαφέροντος καὶ τῆς προσοχῆς τοῦ ἀκροατηρίου, χρειάζονται καὶ ἄλλα μέσα, μηχανικὰ πολλάκις, διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἰδίᾳ, προκειμένου περὶ ἀκροατηρίου ἀτόμων νέων ἢ καὶ ἐνηλίκων ὀλιγώτερον εὐφυῶν καὶ περισσότερον συναισθηματικῶν.

Πρὸς τοῦτο χρησιμοποιοῦνται φῶτα καὶ φωτειναὶ ἐπιγραφαὶ ἐναλλάσσόμεναι, ἔντασις, ἢ μεταβολὴ τοῦ τόνου τῆς μουσικῆς ἐπὶ τῇ ἐπιχειρῆσιν ἐμφανίσει τοῦ ρήτορος ἢ τοῦ πρωταγωνιστοῦ ἐν τῷ θεάτρῳ. Πάντα ταῦτα ἐπιφέρουσι τὴν παῦσιν τῶν ὁμιλιῶν τοῦ ἀκροατηρίου καὶ τὴν συγκέντρωσιν τῆς προσοχῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν ὁμιλητήν.

11. Συγκράτησις ἀδιάσπαστος τοῦ διαφέροντος τοῦ ἀκροατηρίου.

Ἡ συγκράτησις αὕτη ἐπιτυγχάνεται, ὅταν ὁ ὁμιλητὴς κατορθώσῃ νὰ διεγείρῃ τοὺς ἔχοντας περισσοτέραν συναισθηματικὴν ὑποβολιμότητα, προκαλῶν εἰς αὐτοὺς διαθέσεις, οἷας σχηματίζει τὸ ἐν διεγέρσει πλῆθος καὶ τοιοῦτοι εἶναι οἱ εἰς τὰ πρῶτα καθίσματα ἢ τὸ κέντρον καθήμενοι ἀκροαταί, ὥστε οὗτοι νὰ συμμετέχωσιν ἀντιδρῶντες ὑπὲρ τοῦ ρήτορος, τοῦ πολιτικοῦ ἢ τοῦ πρωταγωνιστοῦ ἐν θεάτρῳ.

Ἐν ἄσῳ ἀπὸ κοινοῦ ψαλλόμενον καὶ σύμφωνον πρὸς τὸ θέμα τὰ μέγιστα δύναται εἰς τὴν συγκράτησιν τοῦ διαφέροντος νὰ συντελέσῃ, διότι διασπᾷ τὸ αἶσθημα τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἀτόμων καὶ γεννᾷ κοινὰ συναισθήματα καὶ διαθέσεις.

Ὁ καλὸς ὁμιλητὴς λαμβάνει ἐπίσης ὑπ' ὄψιν του τὴν θερμοκρασίαν, τὸν ἀερισμὸν καὶ τὴν ὑγρασίαν τοῦ χώρου, ἔχων δ' ὑπ' ὄψιν τὴν ἔκτασιν τῆς προσοχῆς τοῦ ἀκροατηρίου του, ἰδιαιτέρως ὅταν εἶναι ἀνομοιογενές, θὰ μεταχειρίζεται μικρὰς προτάσεις οὐχὶ μεγαλυτέρας τῶν 25 λέξεων, θὰ προσέχη εἰς τὸν ρυθμὸν τῆς ὁμιλίας, τὴν ποιότητα τῆς φωνῆς καὶ τὸν τόνον αὐτῆς εἰς τὰ σπουδαῖα σημεῖα, δὲν θὰ ἀναγινώσκῃ δ' ἀπὸ χειρογράφου, ἀλλὰ ἀπὸ σημειώσεων, ἐὰν θέλῃ νὰ συγκρατῶσι τὰ λεγόμενα οἱ ἀκροαταί του. Διότι, ὡς πρὸς τοῦτο, ὁ H. Moore ἐξ ἐρεῦνης αὐτοῦ (Educ. Psychology 1919), εὑρεν ὅτι οἱ ἀκροαταί ἐκεῖνοι, οἵτινες ἀκούουσι τὸν ἀπὸ σημειώσεων ὁμιλητὴν διατηροῦσι 36% περισσότερα τῶν ἀκροωμένων ρήτορας ὁμιλοῦντας ἀπὸ χειρογράφου. Ἡ ἀντίδρασις ἄλλως τῶν ἀκροατῶν εἶναι εὐνουστέρα πρὸς ἐλευθέρως ὁμιλοῦντα ἢ πρὸς τὸν ἀναγινώσκοντα. Προγράμματα δέ, γραφικαὶ παραστάσεις, εἰκόνες εἶναι περισσότερον ὑποτελεσματικά, ἂν προηγῶνται τῆς ἀφηγήσεως ἢ ἂν ἔπονται. Εἰς ἐπιτυχίαν συντελοῦσιν ἐπίσης ἡ μετ' ἐμφάσεως παρουσίαις, ἡ ἐπανάληψις καὶ ἡ ἀνακεφαλαίωσις ἐν τέλει.

12. Ἡ ἀμεσὸς δράσις τοῦ ἀκροατηρίου.

Ἡ ὑποβολὴ αὕτη ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ εἶδους τοῦ ἀκροατηρίου. Ἄν τοῦτο εἶναι ἐκ πνευματικῶν ἀνθρώπων, θὰ εἶναι διάφορος ἢ ὑποβολὴ τῶν συνήθων καὶ εἰς πρωτόγονον βαθμίδα πολιτισμοῦ ἀκροατῶν.

Εἰς τρόπον πειθοῦς τοῦ ἀκροατηρίου εἶναι ἡ θεμελίωσις λογικῶν καὶ βασικῶν συναισθηματικῶν ἐπιχειρημάτων. Νέαι γνῶμαι δὲ καὶ πίστεις σχηματίζονται εὐκόλως παρὰ προσώπων, τὰ ὅποια εἴτε δὲν ἔλαβον ἀπόφασιν ἐπί τινος ζητήματος, εἴτε διατελοῦν ἐν ἀγνοίᾳ παντελεῖ τοῦ ζητήματος, ἐνῶ δυσκόλως γίνονται δεκταὶ παρὰ ἀκροατῶν ἐχόντων ἤδη ἐσχηματισμένην γνώμην καὶ μάλιστα ὅταν οὗτοι εἶναι γέροντες.

13. Ἡ ὑποβολὴ τῶν ἰδεῶν τοῦ ρήτορος καὶ ἡ ἀπεθεχῆ των.

Ἡ δράσις τοῦ ἀκροατηρίου ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ λόγου τοῦ ρήτορος

καὶ ἡ πραγμάτωσις τῶν ὑποβαλλομένων ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ σκοποῦ τῆς συγκεν-
 τρώσεως. Φοιτηταὶ καὶ μαθηταὶ καὶ γενικῶς ἀκροαταὶ ζητοῦντες γνώσεις νὰ
 ἀποκομίσωσι δὲν συγκεντροῦνται μὲ σκοπὸν δράσεως τοῦλάχιστον ἀμέσως, ἀλλὰ
 μετὰ χρόνον σχετικῶς μακρόν. Τοῦναντίον εἰς ἀκροατήρια, εἰς ἃ τὰ μέλη
 συζητοῦσιν, ὡς εἰς συνελεύσεις συντεχνιακῶν ἢ ἔθνικῶν ομάδων, ἢ πειθῶ
 δύναται νὰ ἀγάγη εἰς δράσιν ἔκδηλον (διαδηλώσεις, ψηφίσματα καὶ ἐπιθέ-
 σεις), ἐπότε τὸ ἀκροατήριον μεταβάλλεται εἰς ἐνεργητικὸν πλῆθος, περὶ οὗ
 προηγουμένως ὠμιλήσαμεν.

Εἰς τὴν τοιαύτην μεταβολὴν συντελεῖ ἡ στροφή τῆς προσοχῆς ἐκ τῶν
 γενικῶν εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις, οἷον ἡ ἐπίθεσις κατὰ τινος μειονότητος ὡς
 ἡ Ἑβραϊκὴ, κατὰ μιᾶς αἰρέσεως θρησκευτικῆς ἢ ἀντιπάλων πολιτικῶν κομμά-
 των. Εἰς τοιαύτας περιπτώσεις διάφορα μέσα οἱ δημογωγοὶ μεταχειρίζονται,
 οἷον ζωηρὰς καὶ ἐπαναλαμβανομένας ἐκκλήσεις πρὸς βαθείας προλήψεις τῶν
 λαῶν, πρὸς τὸ κῦρος καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς κυριάρχου τάξεως, μύθους (πα-
 ραδόσεις), συνθήματα καὶ σύμβολα, ἐξ ὧν πάντων, διεγειρομένων τῶν στοι-
 χειῶδων ὀρμεφυτῶν, τὸ ἀκροατήριον ὠθεῖται καὶ μεταβάλλεται εἰς ἐν δράσει
 πλῆθος. Ἄλλ' ἡ δράσις αὕτη καὶ διεγερσις τοῦ πλῆθους οὐ μόνον ἐξαρτᾶται,
 ὡς ἐλέχθη, ἐκ τῶν ἡγετῶν, δημαγωγῶν καὶ τῶν μετ' αὐτῶν συνεργαζομένων,
 ἀλλὰ καὶ ἐνισχύεται ὑπὸ τῶν διεγερτικῶν πρὸς ἄμεσον δράσιν τοῦ πλῆθους
 μέσων, οἷον φῶτων, σημαιῶν, λαβάρων, μουσικῶν, λαμπάδων, παρελάσεων κ.λ.π.

ΟΜΟΙΟΓΕΝΕΙΣ ΟΜΑΔΕΣ.

Ὡς εἶδομεν προηγουμένως, εἰς τὰς ὁμοιογενεῖς ομάδας ὑπάγονται τὰ
 κόμματα, τὰ ἐπαγγελματικά σωματεῖα, τὰ συνδικάτα, οἱ συνεταιρισμοὶ κ.λ.π.
 Ἄς ἐξετάσωμεν κεχωρισμένως ἐκάστην ἐξ αὐτῶν.

Α. Τὰ κόμματα.

Τὸ πρῶτον εἶδος τῶν ὁμοιογενῶν ομάδων εἶναι τὰ κόμματα (πολιτικά,
 ἐπιστημονικά, θρησκευτικά κ.λ.π.).

Τὰ μέλη, ἐξ ὧν τὸ κόμμα ἀποτελεῖται, δύναται νὰ διαφέρωσι κατὰ
 τὴν καταγωγὴν, τὸν βαθμὸν καὶ τὸ εἶδος τῆς ἐκπαιδεύσεως, τὸ ἐπάγγελμα καὶ
 τὴν κοινωνικὴν θέσιν, εἶναι ἠνωμένα ὅμως καὶ πράγματι ἐκουσίως ἠδελφωμένοι
 διὰ στενωτάτου δεσμοῦ, τῆς κοινῆς πίστεως εἰς τὰ ἰδιανικὰ τοῦ
 κόμματος. Ἡ πίστις δ' αὕτη, εἴτε θρησκευτικὴ, εἴτε πολιτικὴ, εἴτε ἐπιστη-
 μονικὴ, ταχέως δημιουργεῖ κοινότητα αἰσθημάτων, ἱκανῶν νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς
 κατέχοντας αὐτὴν μέγαν βαθμὸν ὁμοιογενείας καὶ δυνάμεως. Τὸ κόμμα εἶναι
 ὁμᾶς ἀπαρτισθεῖσα ἐκ μελῶν κατόπιν ἐπιλογῆς, εἶναι μόνιμος καὶ οὐχὶ ἀσταθῆς
 ἢ ἐφήμερος. Εἶναι τὸ πρῶτον βῆμα, τὸ σημεῖον, καθ' ὃ ἡ ἀνθρώπινη ὁμᾶς
 ἐγκαταλιποῦσα τὴν ἀνώνεμον ζώνην καὶ τὴν ἀστάθειαν ἀνυποῦται βαθμηδόν
 εἰς αὐτοκαθορισμένην ομάδα, ἣτις δύναται νὰ ἀγάγη εἰς τὴν τελείαν καὶ ὑψη-
 λοτάτην ομάδα, τὸ ἔθνος ἢ τὸ κράτος. Ὅμᾶς ἢ ὁργάνωσις εἴτε θρησκευτικὴ,